

„PRIMITÍV BUNKÓ ÁLLATOK.” A HAZAI ŐSPUNK HELYZETE, FOGADTATÁSA ÉS JELLEGE

Kalló Regina

Összefoglaló:

A Magyar Szocialista Munkáspárt minden apró próbálkozása ellenére az Egyesült Királyság új dühhulláma átszivárgott vasfüggönyön és egyenesen az állami vezetők kompetenciáját, elkötelezettségét és néha akár személyes életét vette célba az 1980-as években. A magyarországi punk mozgalom mindent megkérdőjelezett, és a monolitszerű, öregedő kormány eltörlését hirdette, amelyhez a kormánypárt tudatlansága adta az üzemanyagot. Ugyan az újonnan született punkok hagyták ezt a belső tüzet égni, végig tudvalevő volt, hogy mindennek ára van. Bárki, aki kapcsolatba került a mozgalommal, passzív és nem ritkán aktív megfigyelés alá került, amelyet kihallgatások, letartóztatások és néha bebörtönzések is követtek. Jelen tanulmány Magyarország első punkhullámának rövid, de gazdag történetét próbálja feldolgozni az első zenekarok megjelenésétől a divaton, a médián és a dalszövegeken keresztül a börtöncellák zárjának első kattintásáig.

Kulcsszavak: punk, újhullám, kulturális ellenzék, ifjúsági szubkultúra, rendszerváltás előtti idők

Abstract:

Despite every little attempt of the Hungarian Socialist Worker's Party, the United Kingdom's new wave of rage rippled through the iron curtain and stroke right into the state leaders' competence, commitment and sometimes even their personal lives in the 1980s. The punk movement in Hungary questioned everything and declared the erasure of the monolith-like, aging government. The government's ignorance gave them the fuel, so the newly born punks let their fire burn, even though the price for this ignition was clearly known. Passive and not-so-rarely active observation by the state police, being wired, arrests, and sometimes even imprisoning waited for those who became associated with the punk subculture. This essay tries to cover the short but rich history of Hungary's first punk wave from the first bands, through fashion, publicity and lyrics to the first click of the prison cells lock.

Keywords: punk, new wave, cultural opposition, youth subculture, before the democratic transformation

„*Vajon a kommunizmusban is lesz huligán és rendőr, aki őt elfogja? Nem, a kommunizmusban nem lesz huligán, tőle most kell megszabadulni a szocializmusban!*” – vetette fel a problémát Nyikita Hruscsov 1958-ban,¹ mégis, abból adódóan, hogy a kommunizmus felé vezető úton ún. *huligánok* igenis akadtak szép számmal, Hruscsov jóslata tévesnek bizonyult, és ennek bizonyítására az inkriminált hazai punkok eseténél aligha találunk jobbat.

Hova? Mikor? Hogyan?

Magyarország a szocializmus érett időszakában, a Szovjetunió közvetett-közvetlen irányítása alatt is viszonylag szabad országnak számított, és bár jelen volt az átalakításokon átesett politikai rendőrség, és izzott az ideológiai nevelés gépezetének minden apró alkatrésze, mégis az eszközeik finomodtak, módosultak – a korábbi korokhoz képest már nem olyan nyíltan és közvetlenül működtek. A Kádár-kor kultúráért felelős minisztere, Aczél György, a rendszer jellegéből adódóan olykor önkényesen szelektálva támogatta vagy tiltotta a kultúra képviselőit, és ezzel a jól ismert kultúrpolitikai hozzáállással a hazai politikai elit meglehetősen leszűkítette a szabad önbeteljesítés lehetőségeit. Ennek elmaradhatatlan következménye lett az, hogy az önkifejezés akkori progresszív formái egyre jobban a „föld alá szorultak” mindazok ellenére, hogy az önkifejezés igénye ott lebegett sok ember szeme előtt.

Ám ez sem tarthatott örökké. Ahogy a politika eszmerendszer és a gazdaság az 1970-es évek végétől válságba került különböző, főként nemzetközi tényezők miatt, úgy kezdett el velük együtt csúszni egyre lejjebb a lejtőn a kultúra ellenőrzése is, aminek hatására az eddig jószerivel alig használt harmadik T (a túrt) egyre többeket kezdett érinteni. A hatalom felső szintjén, érthető módon, a gazdaság és az életszínvonal fenntartása volt az elsődleges cél, a kultúra erőskezdő szabályozására azonban nem jutott már elég erő, így a status quo megőrzése, illetve az annak fenntartására szolgáló példastatuálások és a „húzd meg, ereszd meg” taktika kerültek előtérbe, több-kevesebb sikerrel.

A hatvanas évektől, a szovjetbarát politikai vezetők nem kis bánatára, Magyarországon is megjelentek a nyugati kultúrában már virágkorukat élő szubkultúrák hazai képviselői. Bár a vasfüggöny² megszürtte a „túloldalról” érkező jelenségeket, a hazai együttesek olyan szorosan követték

¹ *A Komszomol XIII. Kongresszusa.* (N. Hruscsov beszéde, 1958. április 18-án). Móra, Budapest. 1958. 99. Idézi: Havas Ottóné – Elkán György – Gayer Gyula (1962): *Gyermek- és ifjúságvédelem.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 227.

² Erről lásd: Simándi Irén (2006): Léggömbakció. In: *Valóság*, 49 (10): 33–42.

a külföldi áramlatokat/zenekarokat, hogy e jelenség megfékezése a szocialista vezetés számára túl nagy feladatnak bizonyult. A zenei áramlatok hazai megjelenésében nagy szerepet játszott a Szabad Európa Rádió³ és Cseke László (szül. Ekecs Géza) ikonikus „Teenager Party” című műsora. A külföldre eljutó fiatalok filmeket, lemezeket, újságokat próbáltak becsempészni az országba. 1963-tól gombamód kezdtek szaporodni az angol Beatles hatására létrejött ún. beatzenekarok (Illés, Metró, Omega stb.). A hetvenes évek közepétől pedig elindult egy erőteljes zenei áramlat (legfőbb képviselői a magyar protopunknak nevezett Beatrice, vagy a hard-rock hazai éllovasa, a P. Mobil), aminek hatására sorra alakultak az újabbnál újabb együttesek, és közönségük is növekedni kezdett.

Miért? Kikből? Kikké?

A hazai szubkulturális élet viszont nem csak a zene szeretetéről és annak összekovácsoló erejéről szólt. Voltak olyan csoportosulások, amelyek nem kifejezetten a zene, hanem egy bizonyos életforma köré szerveződtek. Ilyenek voltak a csövesek, akik „a saját hazai szubkultúra” követőiként, az ún. KMK-életmódjukból (közveszélyes munkakerülő) adódóan a rendszer által legjobban támadott közösségévé váltak. Főként a rendezetlen családi háttérük miatt, munkanélküliségükből stb. adódóan csöveztek, ám hozzájuk hasonlítható az ideológiai alapon megszerveződő csövesek köre is, akik a családjukkal való elégedetlenségük miatt önként választották ezt az életformát, és követték annak külsőségeit. Farmernadrág, bőrkabát, foltos, például ragasztós öltözkék, P. Mobil-, Beatrice-koncertek, olcsó bor, gyülekezés a helyi téren... Ez volt nagyjából egy átlagos eszköztára egy hetvenes évek végén fiatalságát élő magyar csövesnek.⁴

A nemzetközi divathullámok begyűrűzése és az erősödő neoavantgarde mozgalom performanszai hatására a csöves-lét újrafogalmazására került sor, hiszen Johnny Rotten, a Sex Pistols punkegyüttes énekese Vivienne Westwood által kreált ruhái ideológiai alapon erősen kapcsolódtak a csövesek feltűnő öltözkékéhez. Az 1980 körül létrejövő első hazai punkközösségek, majd -együttesek is pontosan ezen a vonalon indultak tovább. Merítkeztek a csövesség ún. archetípusából, a periférián és kiszámítható reménytelenségben élő munkás-gyerek életéből – lévén ők maguk is javarészt ebből a társadalmi közegekből származtak –, ám figye-

³ A Szabad Európa Rádió megalakulásáról és működéséről lásd: Simándi Irén: (2005): *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámbosszán 1951-1956*. Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat Kiadó, Budapest. 9–219.

⁴ Csörsz István (1986): *Elhagyott a közérzetem: Riportok, 1982–83*. Magvető, Budapest. 112–115.

lemmel kísérték az értelmiségi körökből leszivárgott neoavantgarde megoldásait is, és bár céljuk a lázadás, a hagyományos művészeti formák lebontása és új kifejezésformák keresése volt, ezekben az irányzatokban a lényegi kohéziós erőt a lázadás jelentette.

A punkok viszonylag kis csoportokba szerveződtek, de kétségtelenül feltűnőek voltak, hiszen napjaik nagy részét az utcán való lődörgés, csavargás, unatkozás, ücsörgés töltötte ki. Sokan a budapesti Deák vagy a „Felszab” téren, az óbudai Flórián téren gyűltek össze. (A Flórián téri ún. ”keményvonalas” punkokból szerveződik majd a kilencvenes évekbe is áthúzódó skinhead-mozgalom, akiknél aztán feledésbe merült, hogy a punkokkal közösen buliztak a korai időkben: a tarajos, színes hajúakat is legalább annyira utálták, mint a színes bőrűeket vagy a cigányokat.) A punkok zenéje érhető módon nem került be az első nyilvánosságba, rétegzenejüket kazettákon terjesztették egymás között, főként próbákon vagy koncerteken készített felvételeiket. Ezeket a fiatalokat a dalszövegeik és attitűdjük miatt nem kímélte a politikai vezetés. *A modus operandit* egy elretentő példastatuálással mutatták fel a fiatalságnak: az 1979-ben alakult Come on Punk group (CPg) együttest 1984-ben jogerős ítélettel feloszlatták, a tagok közül pedig szinte mindenkinek börtönbe kellett vonulnia közel két évre. Annyi volt a bűnük, hogy a fennen hangoztatott, ám csak elméletben létező szólásszabadságot dühösen megkérdőjelezték, támadva a hivatalos értékeket.⁵

Kiktől? Mit? Mennyire?

A punk korai kultúrája sokban hasonlított a beatre, még akkor is, ha az egyik mottójuk az volt, hogy „*John Lennon meghalt, Johnny Rotten él*”. A lázadás, mint életkori sajátosság, alapeleme e két szubkultúrának. A harásnyáság, a zabolátlanság a zenében egyszerű megoldásokkal párosult, dalaik erősen szövegcentrikusak. A hiányos zenei műveltség egyfajta előnyként szolgált, hiszen úgy 2-3 akkordnál többre amúgy sem volt szükség. Fontos viszont azt is látni, hogy a punkmozgalom hazánkban úgy alakult ki, hogy nem mutatták őket a televízióban, a (hivatalos) rádió nem sugározta a zenéjüket, és filmekben sem lehetett látni, hogy néz ki egy ”igazi” angol punk...⁶ Ellenben cikkeztek róluk az ifjúsági magazinok, a kulturális folyóiratok, a zenei újságok... mindenki, aki valamennyire érdekelt volt a témában és érdemben hozzá tudott szólni, olykor azok is, akik

⁵ Jávorszky Béla Szilárd – Sebők János (2006): *A magyar rock története. II. Az újhullámtól az elektronikáig*. Népszabadság Rt., Budapest. 76–86.

⁶ Ez alól talán az Üvegtörök című Brian Gibson-film az egyedüli kivétel, amit a nálunk is játszottak, ám abban sem az ortodox brit punk jelenik meg, sokkal inkább az újhullámos szubkultúra a dallamosabb zenével és kifinomultabb stílussal.

nem. Az egyik, a legelső egyike, hacsak nem a legelső ilyen témában írt cikk, amely afféle iránytűként szolgált a punk mibenlétéhez, az *Interpress Magazin* 1977. évi 6. számában jelent meg. Az újság alapvetően külföldi lapok cikkeit fordította magyarrá, így kerülhetett bele a *Der Spiegel* „Ratten in Jeans” (Patkányok farmernadrágban) című cikke. A cikk úgy fogalmazott, hogy „a punk leírja azt az állapotot, amelyben már nincs mit veszíteni,”⁷ és kiemelte, hogy a punk „mint drámai vérátömlesztés ünnepelésre” méltó, míg a rock író Caroline Coon, a Melody Maker háziasszonya, pedig szinte dicséri a nyers, többnyire primitív punk zenét féktelen energiája miatt – silánysága ellenére.⁸ A hazai olvasó viszont a punkot a médiával való túlzott összefonódásán túl alig kritizáló cikk helyett egy hektikus, értetlenkedő cikket olvashatott az *Interpress Magazin* lapjain. A punkok vállalt céltalansága valószínűleg zavart okozhatott a cikket fordító újságíróban vagy fordítóban, ezért lehetett Johnny Rottenből *Robadt Jani*, a Sex Pistolsból *Hat Pisztooly* stb.; vagy csak tájékozatlan volt.⁹

Tudomásom szerint az első, magyar újságírótól származó, pár oldalas cikk a punkokról a *Magyar Ifjúság* 1977-es évfolyamában jelent meg. „... az oxfordi nyakkendősök, a Rolls-Royce lovagok és a másfélmillió munkanélküli hazájában dróvik a punk”¹⁰ – írta a szerző. Az ilyen, a szélsőségek túlzott kihangsúlyozásától nem mentes, erősen punkellenes hangvételű cikkek veszélyes játékaik voltak a hazai ifjúsági újságíróknak, hiszen azok, akik nyitottak voltak a radikalizálódásra, sokszor pont ezekben a tényfeltáró célzattól elkészített cikkekben találkoztak először a punk fogalommal. Intellektuálisabb, komolyabb, mondhatni *felnöttebb* körök számára a *Kritika* című társadalomelméleti és kulturális folyóiratban tárgyalták először a jelenséget, 1979-ben. „A nagy iparvárosok munkásnegyedeiben [...] most egy új mozgalom keletkezik: a punk. Védjegy a biztosítótű, arcon, fülön, ruhán átszűrve, kutyapóráz és W. C.-lánc mint nyakék, szakadt ruhák, rongyok büszke viselése, ijesztő make up-ok és frizurák, tudatosan, előre megfontolt primitívség és elszánt-elkeseredett agresszióvitás, mintha mindig nyitott késsel a zsebünkben járnánk.”¹¹ A cikk ugyan nem mond értékítéletet, de érezhetően elhatárolódik a kutyapóráztól és a make-uptól. A témáról egyébként újabb és újabb cikkek születtek a *Kritika* hasábjain. A legismertebb Gyulai László és Lukács János tollából került az olvasók elé „A gyűlölet évei – A punktól az Új Hullámig” címmel. A cikk írói, akik lera-gadtak a külsőségeknél és a punkok manírjainak felsorakoztatásánál, erős

⁷ „Punk beschreibt den Zustand, in dem man nicht mehr zu verlieren hat.” Lásd: [név nélkül]: „Ratten in Jeans”. *Der Spiegel*, 1977. április 11. 212–215.

⁸ Uo. 214.

⁹ [Név nélkül]: Punk Rock. *Interpress Magazin*, 1977. 6. sz. 108.

¹⁰ Schreiber György (1977): Vécélánc a nyakban és más marhaságok, de a legkomolyabban... *Magyar Ifjúság*, december 23. 24–25.

¹¹ Haynal Kornél (1979): Válság, nosztalgia, útkeresés. *Kritika*, 1. sz. 25.

kritikát fogalmaztak meg a mozgalomról: „*Szétrombolódik a punk-élet-érzésben a szerelem szépségébe, romantikájába vetett hit is. [...] Eszéveszett örület ez, amelynek képviselői az önpusztításig jutnak [...] A rock világában megjelenő harc az osztályharc különös vetülete.*”¹² A cikk írói azt is megfogalmazták, hogy mivel Magyarországon nincs rá kereslet, a punkmozgalom nem is gyökeresedhet meg.¹³ Jóslatuk nem vált be.¹⁴

A magyar fiatalság valószínűleg nem a *Kritika* lapszámait forgatva ismerkedett meg a punk fogalmával, a rádiózás, illetve az ifjúsági újságírás viszont annál fontosabb szerepet játszott a mozgalom elterjedésében. Komoly szerepe volt e területen Ekecs Gézának (Cseke Lászlónak), a Szabad Európa Rádió „Teenager Party” című műsorát vezető rádiósnak, aki népszerű disc-jockeyként Münchenből tájékoztatta a fiatalságot a vasfüggöny túloldalának zenei áramlatairól. A rádióban lejátszott új, sikkes zenét kazettákra vették fel, és így terjesztették egymás közt, a külföldre eljutó szerencsésebbek pedig lemezeket csempészték haza. A Vasfüggöny tehát nem tudta megállítani az új zenék terjedését.

A zenei szféra feldolgozásában az *Ifjúsági Magazin (IM)* járt élen, s ahhoz képest, hogy a KISZ irányítása alatt működött, szerfelett sok, a párt kulturális politikájába nem illő dologról tudósította a fiatalságot. 1977-ben például a következőkről: „*Tizenévesek művelik, anarchista nézetekkel, vagyis minden elutasítása, ami eddig volt, ezúttal a rockzenében. [...] Aki húsz évnél idősebb, az már gyanús. [...] Öltözködésükben a legfeltűnőbb az egyik fülbe tűzött nagy biztosítótű, amelyről egy zsilettpenge lóg le.*”¹⁵ A fiatal, aki ezeket a sorokat olvasta, és elég sokan olvasták a lapot, a cikk hatására nem biztos, hogy elutasította ezt az új mozgalmat; aki pedig szimpatizált a csövesekkel,¹⁶ könnyen tudott közös pontot találni a punkok mozgalmával is.

Az ugyancsak az *IM* hasábjain 1982-ben megjelent „Divatdzsungel” című cikk afféle iránytűt adott az olvasók kezébe, tisztázván, melyik divatstílus milyen külsőséggel jár, hiszen a hetvenes évek végére már maguk a fiatalok sem mindig igazodtak el ebben a kérdésben. A legújabb

¹² Gyulai László – Lukács János (1979): A gyűlölet éve – A punktól az Új Hullámig. *Kritika*, 7. 13–15.

¹³ „Sajátos társadalmi, kulturális adottságaink egyrészt, másrészt a tömegkommunikációs rendszer biztosította keretek viszonylagos zártsága nem teremtette meg a punk alkotói és befogadói közegét.”

¹⁴ Sőt, ugyanebben az évben Wilpert Imre (aki az MHV munkatársa volt) „A punk: zenei és ideológiai válság” című cikkében már „lefutott” dologként jellemzi a punk-áramlatot (*Kritika*, 1979. 12. sz. 12–13.). Bár tegyük hozzá, hogy Wilpert vitába bocsátkozott Gyulaival és Lukáccsal, ugyanis „A gyűlölet éve” cikküket „újbaloldal romantikus, álforradalmi attitűd”-del átitatotttnak tartotta, a szerzőket pedig felületesnek, akik nem értelmezik pontosan a rockzene történelmi folyamatait.

¹⁵ Tardos Péter (1977): „Beat-Pop – Rock – Punk Rock”. *Ifjúsági Magazin*, február 1. 37.

¹⁶ Bár gyakoribb inkább az, hogy a kiöregedő csövesek példáit egyszerűen nem akarták követni, így a punk mozgalom tűnt kézenfekvőnek az önkifejezéshez.

ifjúsági rétegről így írtak: „Többségük a csövességet unta el: *A Sex Pistols büvöletében élnek [...] öltözkük a tisztaságára ügyel, de a divatban mindig a szokatlant részesítik előnyben. [...] A hivatalos új hullámot elvetik, az új zenére sajátos, vad, erőszakos, monoton táncformát alakítottak ki, a pogót, amit csak a fiúk járnak. Italuk a sör.*”¹⁷ A cikk nem tárgyilagos, de azért elfogultnak sem nevezhető.

A lehangosabb és egyben legnagyobb botrányt kavart cikksorozatot Erdős Péter írta a *Kritikában*. Az 1983. júliusi (7.) számban két oldalon elemezte a „veszedelmes ifjúságpolitikai jelenséget”. Személyes érintettségé¹⁸ ürügyként szolgált a cikkíró számára arra, hogy meglehetősen egyoldalúan mutassa be és támadja a new wave-/punk-mozgalmat. A több ponton túlzottan sarkos ítéleteket megfogalmazó Erdős Péter elsősorban a CPg és a Mos-Oi együttest támadta, illetve szót emelt Sebők János *A Beatlestől az új hullámig* című könyve, illetve Sebők személye ellen is. Például kijelentette, hogy a punkok „a cigányok kiirtására buzdítanak”, vagy hogy „a punk és az újhullám fasiszta”. Erdős felvetései vitát váltottak ki, amelynek során a támadott, ekkor az *Ifjúsági Magazin* szerkesztőjeként tevékenykedő Sebők János, a KISZ KB Kulturális Osztályának vezetője, Harsányi László és a lap szerkesztősége is megszólalt, Sebők írására pedig Erdős viszontválasszal reagált.¹⁹

A vita nem maradt következmények nélkül, ugyanis (bár nem bizonyítható, hogy ennek hatására, de az időzítés miatt feltételezhető) 1983 júliusában izgatás vádjával letartóztatták a CPg tagjait, és 1984 februárjában, több hónapos bírósági procedúra után letöltendő börtönbüntetést szabtak ki az együttes négy tagja közül háromra.²⁰

Kicsodák? Hogyan? Honnan?

A külföldi, főként angliai példákhoz képest Magyarországon meglepően homogén volt az a közeg, amiben létrejött a punk. A könnyűzenei ipar futtatott és már kiöregedőben lévő sztárjai nem tudtak már újat nyújtani a fiatalságnak, a ruhákon díszelgő nagy virágok, a hosszú haj, a kopott farmer már eltűnőben volt, a politikai vezetés nem volt nyitott az új szubkultúrákra, a marginális csoportok létszáma növekedőben volt,

¹⁷ Sebők János (1982): „Divatdszungenl”. *Ifjúsági Magazin*, július 1. 46–50.

¹⁸ Erről lásd később.

¹⁹ Erdős Péter (1983a): Felszólalás a szennyhullám ügyében. *Kritika*, 7. sz. 16–17.; Harsányi László (1983): „Válasz egy felszólalásra”. *Kritika*, 10. sz. 17.; Sebők János (1983): „Hozzászólás a szennyhullám ügyében”. *Kritika*, 10. sz. 17–18.; Erdős Péter (1983b): „Új időknek új dalaival?” *Kritika*, 10. sz. 18–19.; „A szerkesztőség megjegyzései”. *Kritika*, 10. sz. 19.

²⁰ Az ítélet kivonatát lásd: Haraszti Miklós (1983): „A szegedi punkháború”. *Beszélő*, 5–6. sz. 96–120.

akiknek megvolt a sajátos önkifejezési módjuk stb. Bár más ellen lázadtak, mint angol társaik, a magyar punk-mozgalom afféle kis angol-punkként is felfogható. Hazánkban a feltörekvő művészeket, illetve a csak ösztönösen gitárhoz-mikrofonhoz nyúló fiatalokat segítették a helyi kultúrházak, iskolai és egyetemi színpadok, kisebb klubok.²¹ A hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján három fontosabb underground hely volt a fővárosban, ami többször is fogadta a punkokat: a zuglói Kassák (itt játszott sokat a Bizottság, a Balaton, az ETA, a Punkráció stb.), a Műegyetem Bercsényi utcai kollégiuma, a mátyásföldi Ikarus klub, illetve az egy-egy alkalomra megnyíló koncerthelyszínek.²²

A korai magyar punk keménymagja egy nem túl nagy iskoláscsoport-hoz hasonlítható, a zenekarok tagjai ugyanis több együttesben is játszottak szimultán (közülük többen ma is aktívan zenélnek), s mivel egy erősen összetartó közösségről beszélünk, szinte mindenki mindenkivel kapcsolatban állt.

A Spions zenekar²³ utáni korszakban pár nagyobb, és számtalan kisebb, de kitartó, illetve rengeteg tiszavirág-életű együttes alakult. Az 1980 körül induló bandák közül kiemelendő a Rottens, a Trottel, az ETA, a CPg, a Kretens, a QSS, a Tizedes meg a többiek, illetve az Auróra (vagy Auróra Cirkáló).

A baszk nacionalista szervezetből szeparatista terrorszervezetté vált Euskadi ta Askatasuna ihletésére ETA nevet felvett, a szcénában először profi szinten játszó punkegyüttes kivételt képez. Czeller Péter és társai a budai középosztályból származtak, amit a nem kifejezetten punk-öltözetük is elárult, hiszen a koncertek kivételével nem viseltek bőrkabátot, bakancsot vagy hipózott nadrágot. Zenéjük profibb volt, mint a többi, hasonló korúakból álló punkzenekaré, dalaik szövegét pedig olyanok írták, mint Szócska Miklós.²⁴ Az államrendőrség aktívan figyelte őket antikommunista dalszövegeik miatt, amiket egy idő után már nem is énekelhettek színpadon (egyik utolsó koncertjüket ezért például hűmmögve adták elő²⁵). A punkpercek hatására végül az együttes feloszlott, és a tagok csak a 2010-es évek derekán álltak össze újra zenélni.

²¹ Rácz József (1986): Ifjúsági szubkultúrákat intézményesítő törekvések. *Kultúra és közösség*, 3. sz. 3–16.

²² Jávorszky Béla Szilárd–Sebők János: i. m. 220–221., 242–243.

²³ Ugyan nem jelenthető ki egyértelműen, de a Spions megalakulása – és rövid hazai karrierje, hiszen összesen három koncertet adtak disszidálásuk előtt – a hazai punk kiindulópontja. Az együttes énekesé és dalszövegírója, Molnár Gergely tabudöntőgető szövegeket kreált (pl. *Anna Frank álma*). Az együttes további tagjai Hegedűs Péter, ifjabb Kurtág György és Zátonyi Tibor, a Zeneakadémia hallgatói voltak. (Az utobbi kettő egymást váltották.)

²⁴ Aki később a második Orbán-kormány egészségügyért felelős államtitkára volt 2010–2014 között.

²⁵ Klaniczay Gábor (2004): *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években*. Noran, Budapest. 356.

A Rottens zenekart (a. m. Rohadtak, feltételezem, Johnny Rotten nyomán) Bachmann Béla, alias Francia, a későbbi Trottel meghatározó alakja, Rupaszov Tamás és Erneyei Gábor alapította még középiskolás éveik alatt. Egy Dembinszky utcai rockklubban mutatkoztak be pár néző előtt, nem sokkal később viszont már a Kassák Klubban, ahol a szociográfiai tevékenysége miatt is ismert Kőbányai János felvételt készített róluk a Magyar Televíziónak. „Egy délutáni, ifjúsági műsorban adták le” a felvételt, emlékezett vissza Rupaszov Tamás 2019-ben, „és egyszer csak látja a muterom, hogy apám lenyúlt bőrzakójában, csirkelábbal a zsebemben játszom a fehér Jolanán. Francia meg megevett egy talpas poharat, elrágta éneklés közben, aztán átkarolt, és folyt le a gitáromra a vére.”²⁶ Az együttes ezután hamar feloszlott. A Trottel megalakulásával viszont elindult ez első, mai napig is (kisebb szünetekkel fennálló) sikeres hazai punkegyüttes. Rupaszov Tamás közbenjárásával készült el Lucille Chaffour a mai napig is emblematikusnak számító, Super 8-as kamerával és egy mikrofonnal felvett 23 perces filmje, a *T-34 – Le Règle Des Genêts* (szó szerint Hörgés a bozótból, de itthon mint *Sikoly a múltból* ismeretes), amely az egyetlen dokumentumfilm-jellegű felvétel a korai magyar punk kaotikus és hangos világáról, amely hűen tükrözi az 1980–1984 közötti világot. Rupaszov Tamás baráti körét láthatjuk és hallhatjuk főként a felvételeken, és olyan együttesek tagjait (ordítani is), mint a Kretens, a Trottel, a Mos-oi (ekkor még feltételezhetően mint punkegyüttes), a QSS vagy a Tizedes meg a többiek, illetve a snittek alatt hallható CPg.²⁷

A nevét az Orosz Cári Flottának az 1917. októberi orosz forradalomban híressé váló Auróra Cirkálóról kölcsönző zenekar a korai punkegyüttesek egyik emblematikus képviselője volt. 1983-ban Terror East néven alakultak meg, egyik legismertebb koncertjük a győrszentiváni Kispipe vendéglőben volt december 30-án, ahol együtt léptek fel Veszprém leghíresebb együttesével, a Közellenséggel, amelynek tagjait később letöltendő börtönbüntetésre ítélték. Az Aurórárt is hamar utolérte a rendőrség, és 1984-ben felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték az énekest, Dauert (Demeter Jánost) rendszerellenes dalszövegek miatt. A formáció emiatt fel is oszlott. Klasszikus felállással később a Fekete Lyuk közönségét szórakoztatták rendszeresen.²⁸

²⁶ Interjú Rupaszov Tamással. Készítette: Dragojlovics Péter, Budapest. 2019. december – 2020. április. http://poptortenetiemplenkpont.hu/doc/Rupaszov_Tamas.pdf, 4. (letöltés dátuma: 2020. 09. 15.).

²⁷ Szőnyi Tamás: „Pogo a könyvespolc előtt”. http://filmvilag.hu/cikk.php?cikk_id=11162 (letöltés dátuma: 2020. 08. 22.).

²⁸ Az Auróra együttes hivatalos honlapja: <http://aurora.hu/site/biografia/> (letöltés dátuma: 2020. 09. 25.).

A legismertebb és a leghírhedtebb együttes a szegedi CPg (Coitus Punk Group, majd Come on Punk Group)²⁹ volt, amely a jugoszláv *Pe-kinška Patka* (Pekingi kacska) zenekar ihletésére alakult 1979-ben Benkő „Güzü” Zoltán vezetésével. A nagyobb nevű punkegyüttesek között ők képviselték a legszélsőségesebb, leginkább anarchistának, antikommunistának nevezhető nézeteket a dalszövegeikben, aminek következtében hamar felfigyelt rájuk a punk szcéna és – először a helyi, majd az országos – média. A helyi, csongrádi ügyekkel foglalkozó *Délmagyarország* napilap „Csöves-jelenség” című, 1981-ben futó, öt³⁰ cikket megélt rovatában több alkalommal is írtak a zenekarról. Tanács István, az első cikk szerzője például ezt: „A CPG-ügy csak a vízből kiálló része a csövesjelenség jéghegyének, amely megmarad jéghegynek akkor is, ha a víz alá nyomjuk. [...] Mivel magyarázható, hogy a jelenség szocialista társadalomban is felbukkan?”³¹ Az állandó rendőrségi zaklatások,³² és az iskolából való eltanácsolásuk után a négy tag közül hárman a fővárosba költöztek, és ott a belső elhárítás figyelmének központjába kerültek. Koncertjeiket az államrendőrség aktívan rendszeresen figyelte, fotózta és rögzítette. Kevés fellépésük közül különösen kettő emelendő ki: az egyik a Mozaik klubban zajlott 1983. február 19-én, amikor a Mos-Oi együttesel közösen léptek fel a táncmulatságnak meghirdetett punkkoncerten,³³ a másikra március 5-én került sor a Kozák téri Ifjúsági Házban. Itt történt meg a statisztának szánt csirke felaprózására, ami később a „csirkedarálás” eseteként híresült el.³⁴ A performansznak ugyan csak eufemizálva nevezhető, rögtönzött és feltételezhetően nem betervezett áldozattételről részletes fotódokumentáció készült Bánkuti András jóvoltából, amelyeket a banda szerencsétlenségére a bíróság előtt is bemutattak, pár héttel később, ugyanis valószínűsíthetően Erdős Péter véleménynyilvánító cikke hatására izgatás vádjával letartóztatták az együttes tagjait. A zenekar történetét Kövessy Péter dolgozta fel a *Pol Pot megye punkjai* című 1999-es dokumentumfilmjében.

²⁹ Nem pedig Cigány Pusztító Gépezet, Cigány Pusztító Gárda, Cigánypüföldő Gárda vagy Cigánypusztító Galéri stb., mint ahogy az sok kortárs gondolta. A félreértés a skinhead ideológiájú Mos-Oi együttesrel ápolts kapcsolatukból adódhatott.

³⁰ 1. „Gáz-Blues” (1981. január 18.), 2. „Lumpenek bőrnadrágban” (1981. január 20.), 3. „Szent Györgyöcskék és sárkányocskák” (1981. január 21.), 4. „Beilleszkedési válság” (1981. január 22.), 5. „Tenni valamit – ha tudunk” (1981. január 23.)

³¹ A KISZ áldozatkésztségét hangoztatják a cikkekben, ám szamizdatban megjelent korabeli tudósításokból kiderülhet, hogy a KISZ hamar a rendőrség hatáskörébe utalta a punkok és a szegedi csövesek esetét. Lásd: Haraszi Miklós: i. m.

³² Erről később bővebben szót ejtek.

³³ Erről hangfelvétel is készül, amelynek közkinccsé tételéért hálámat kell kifejeznem Márton Attila „Tizedesnek”.

³⁴ Jávorszky Béla Szilárd–Sebők János: i. m. 79–80.; 85–86.

Micsodát? Mennyire? Miket?

A hazánkban ez idő tájt megjelenő szubkultúrák, mozgalmak közül a punkról egyszerre állítható az, hogy a legpolitikusabb, és az, hogy a legkevésbé politikus szubkultúra. Ezt az paradoxont kívánom a következőkben feloldani, hiszen a punk lényegét a világról alkotott harsányan kritikus kép adja, nem pedig a megoldáskeresés vagy az ideológiateremtés és a rendszerdöntögetés.

A punk attitűd legfontosabb eleme a nonkonformizmus: egyaránt elutasítja a mainstream zenét, divatot, életformát, politikát stb. A politikai állásfoglalás, a rendszerkritika a punk imázsának része. Az autentikus punk, a punkok életformája miatt, érzékeny volt a társadalmi-politikai problémákra, így az elnyomó gépezet, az elnyomás, a szenvedés, a kiszákmányolás, a kilátástalanság, szabadság stb. kifejezések használata majdhogynem kötelező volt köreikben. A dalszövegek is főként ezekre a témákra vagy ezek holdudvarába tartozó fogalmakra épültek.³⁵ Ugyan nincsen általános szabály arra, hogy egy punk éppenséggel mennyire politikus vagy apolitikus, de a saját környezet politikai viszonyai, illetve a közhangulat mindenképpen befolyásolta a dalszövegek világát.³⁶ A hazai punkszövegek pedig egyfajta közép-európai életérzést is tükröznek.³⁷

A magyar punkmozgalom csak úgy érthető meg igazán, ha annak fokozatosan kialakuló rendszerellenes lázadását a hazai közegben, a kommunista diktatúra elleni lázadásként is értelmezzük. A politikai vezetés és a szocialista társadalom elleni szimbolikus, visszafogott zene, és a szeretkezést eszközként felhasználó beat- és hippy-jellegű ellenkezés a nyolcvanas évekre már sokak számára kevésnek bizonyult. Hazai közegben a punk ugyan a rendszer ellen indított támadást, de a dalszövegekben előforduló rasszista kiszólások ellenére sem tekinthető jobboldali mozgalomnak. A jobboldalinak tűnő retorika inkább egyfajta polgárpukkasztás volt.³⁸ A punkok példaképül szolgáltak a mindenben az ellenkezés le-

³⁵ Csoma Lajos (2017): „Punk és politika: politikai tartalom a magyarországi punk-mozgalomban, a kezdetektől napjainkig”. In: *Egy másik Kelet-Európa. Munkás- és társadalmi-történeti tanulmányok Mark Pittaway emlékére*. ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest. 263–271.

³⁶ Mindazok ellenére, hogy egyértelműen kijelenthető, hogy politikai töltetűek voltak a dalszövegek, későbbi visszaemlékezéseikben többen is apolitikusként jellemzik magukat, akik számára nem jelentett különösebbet az, ha olyasmit énekeltek, hogy „*Szovjet atom is atom*”, vagy hogy „*rohadt büdös kommunista banda*”.

³⁷ Például: „Itt vannak a kövér ellenőrök / A bamba arcú csaposok, a bűnöző arcú rendőrök” (Auróra Cirkáló: *Anarchista kiáltvány*); „Viszi a minisztert a csajka / százhússzal suhan a gép / Végignéz kis országán / milyen boldog a nép” (Auróra Cirkáló: *Patyomkin*); „Ronda hájas bürokraták / ti illedelmes diplomaták / Kik úgy tartják, hogy hülye vagyok, / Közben minden csillag nekik ragyog” (Kretens: *Bürokraták*).

³⁸ „Ideológiai összefoglalóként” tanulságos meghallgatni a Dead Kennedys *Nazi punks fuck off* című számát.

hetőségét kereső, polgárpukkasztó angol fiatalok, akikről az újságokban, és külföldi cikkekben olvastak, s akinek a viselkedését összekapcsolták a szocializmus bírálatával, így egyfajta pszeudofasiszta hangnemet alakítottak ki.³⁹ Nem csoda, hogy a korai punkszövegek szinte mindegyike kimerítette a hatalom szemében a „rendszerellenesség” és a „nagy nyilvánosság előtt, csoport tagjaként, folytatólagosan elkövetett izgatás” fogalmát.

A Spions például remekül figurázta ki a rendszert *Jönnek az óvodások* című számában: *„Jönnek az óvodások, épp most fordulnak be a sarkon. Mindegyiken van egy kis kék napozóruha [...] És mindegyik napozóruhán egy-egy kis piros hímzett mackó, És mindegyik piros mackónál van egy kis géppisztoly.”* Molnár Gergely szinte egy gyermekdal formájába öntötte a rendőrségről, illetve a diktatúrában élő, uniformizált emberről alkotott képét. A a szocialista rendszer másik alappillére, az államrendőrség működését is megénekelték. Az ETA *Spicli* című száma a megfigyelés, az üldözés és a zenészek által megélt pszichoterror tényéről szól: *„Dörömböl az ajtómon, beleremeg a kezem [...] Belép a szobába, már nem is köszön, nem is kérdelem tőlem, mert tudom, hogy értem jött.”* Az alsóbb rétegek leghangosabbjai a szegedi CPg tagjai voltak, akik rövid karrierjük alatt is nagy népszerűsége tettek szert nemcsak punkkörökben, de a hazai kulturális szférában is. *„A szovjet atom is atom [...] A hatalom az hatalom, keleten és nyugaton. A hajszja mindenütt egyre megy”* – énekelték 1983-ban az SS-20 című számukban, amelyben az azonos NATO-kóddal rendelkező, a szovjetek által RSZD-10 *Pionyer*nek elkeresztelt közepes hatótávolságú ballisztikus rakéta hadrendbe állítását öntötték dalba. *„Nem tetszik az jó uram, hogy mérgezed agyam / Ezért inkább felnégyellek és elásom magam / A csatornáknban lent élünk, a patkányok között/Nem értem hogy miért vagyok hazámban üldözött!”* – ordította az ETA, akik bár a legnyugatosabb punkegyüttesnek számítottak, dalszövegeikben mégis a helyi viszonyok, problémák kerültek előtérbe. Az idézett, *ETA* című számukban egy elnyomást megszemélyesítő férfi alakja tűnik fel, illetve az antikommunista eszközként alkalmazott anarchizmus. *„Felfordulás, anarchia / Az egész világ egy nagy hiba”* – énekelték egy másik számukban. A közízlés provokálásának érdekében a punkegyüttesek nem egyszer nyúltak a militáns ruházat – és ezek kiegészítéseiként – a militáns viselkedéshez is, a fegyverek iránti valós vagy mímelte vonzódásukat is megénekelték. *„Kézigránát kell ide, elhajítani, mindegy, mibe!”* – énekelt a QSS. A Kádár-korszak hamis optimizmusát és a társadalmi szerződést, a béke érdekében hozott kiegyezést⁴⁰ bírálja a CPg: *„Hol minden rossz, mi új / Hol a jólét csendet szül*

³⁹ Bár található inkább az antikommunista kifejezést használni, hiszen nem valami mellett, hanem valami ellen szólaltak fel.

⁴⁰ *„Aki nincs ellenünk, az velünk van”* – idézve: Méray Tibortól, ami később mint Kádár

/Hol az emberek mind némák / Ott mindenki tetű”, vagy: „A gazda okos, nagy ember / Rőfögök neki, hogyha kell.” A manipulációtól és az új dolgok iránti bizalmatlanságtól sem mentes Magyar Hanglemezgyártó Vállalatot is támadta a magyar punk mozgalom. A CPg egyik számának refrénje így hangzott: „Erdős Péter, kurva anyád”. Az átköltést szintén rendszerkritikai élel használták: az Áll egy ifjú nyírfa a réten című orosz népdalt a CPg így költötte át: „Áll egy ifjú élmunkás a téren”.⁴¹ A 88-as csoport *Vörös Csepel* című száma pedig – a Bodrogi Gyula által énekelt *Süsü-mesefim* főcímdalát átköltve – a társadalmi szerződésből kirekesztett személy szemszögéből mutatja be a világot: „Munkásoké a jövő, gépbe feszít az erő! / Kicsi szívem vélik dobogna, ha nem lennék ily nagy otromba!” A 88-as csoport a *Betondzsungel* című számában pedig találóan reflektál a lakótelepek ingerszegény környezetére, arra a közegre, ahol – az egyszerű, egyforma emberek között – a punkok jó része élt: „Élünk és meghalunk, / Azt hiszem, ez minden. / Minden igényt kielégít / Ez a betondzsungel!”⁴²

Hogyan? Kiként? Kivé?

„– Gyönyörű vagy! – hallottam anyám hangját a konyha irányából. [...] – Kispolgár! – jegyeztem meg megvetően, majd erőteljes mozdulattal kilincsré zártam a szobaajtót”⁴³ – írta Pozsonyi Ádám a kétezres évek fordulóján papírra vetett visszaemlékezésében. Az írást ugyan illik erős forráskritikával kezelni, ám remek stílusban megírt élettörténetének punk-divatról írt oldalai értékes forrásként szolgálnak a téma kutatóinak. Miért fontos, hogy ki milyen ruhát viselt? Divat-e a punk? Milyen színű legyen a cipőfűző? Hogyan nézzen ki egy igazi punknadrág? Hogyan álljon úgy a haj égne, ahogy kell?... Ezekre a kérdésekre keresem a választ értékes források és visszaemlékezések, illetve neves divattörténészek kutatásainak felhasználásával.

Több ellentmondást is fel lehet fedezni ugyan a punk életfelfogásban, ám amennyiben megengedően közelít az ember a stílusként való definiálásához, és nem feledí Andy Warhol felfogását a kommersz és a kívülállók közötti kapcsolatról, úgy érzem, hogy a punk divatstílusként való felfogása egyértelmű és jól körülhatárolható. Az öltözködés egy eszköz,

János mondása híresült el.

⁴¹ „Áll egy ifjú élmunkás a téren / Kommunista szombatrol jött éppen / Rohadt bűdös kommunista banda / Munka hőse szerepeljen rajta”, illetve „Szobrot, képet, sematista banda / Munka hőse szerepeljen rajta”.

⁴² Az idézett dalszövegek teljes terjedelmükben megtalálhatóak Pozsonyi Ádám *A Lenin szobor helyén bombatölcsér tátong* című könyvének függelékében (magánkiadás, Budapest. 2003).

⁴³ Uo. 24–25.

és nemcsak a stílus maga, hanem bizonyos szabásvonalak és ruhadarabok is definitív elhatárolódást képviseltek,⁴⁴ és beleillettek a punkok szemantikai gerillaharcába.⁴⁵ Ezek a szubkulturális kódok kívülállók számára javarészt érthetetlenek: „*Tessék, én most egy poppernadrágban vagyok, de tele van firkálva csöves jelszavakkal, [...] végigmegyek az utcán, és bekiabálnak hogy popper buzi*”⁴⁶ – meséli Tom, Csörsz István interjúalánya, aki bár konfekcióruhát hordott, csövesként élte az életét. Tom hosszan ecseteli a korabeli divatkáoszt, amelyről Csörsz két másik, valóban punk interjúalánya, Z. és egy tizenöt év körüli srác, akiket a budai Vérmezőn „talált”, s akik „tipikus” punk-munkát vállalva segéd munkásként próbáltak megélni, így beszélnek: „*A csövesek utálják a poppereket, azt mondják rájuk, divatmajmolók. [...] A punköltözködéshez viszont ízlés kell. Célja szerintem egyedül a punkoknak van, mert még nem érték el, amit akarnak.*” [A magyar punkok azt akarják, hogy] érvényesülni tudjanak, mert aki jól öltözik, azt nem utálják.”⁴⁷

De milyen is volt ez a kinézet? Urbán Tamás és Bánkuti András fotóriporterek 1980 és 1983 között remek felvételeket készítettek a punk-szcénáról. Mivel hazánkban nehezen lehetett hozzáférni a nyugati punk-ruhaalapanyagokhoz és kiegészítőkhöz, sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a barkácsolás (a D.I.Y. – csináld magad) gyakorlata.

Urbán Tamás 1982-ben készített fotósorozatán (*1. kép*) a Trottel zenekar feszít, talpig punkban. Az együttes énekesének, Kántor Gábornak, és Rupaszov Tamásnak, a cseh szlovák Jolana vikomtot szorongató basszusgitárosnak figyelemre méltó az öltözete. Kántor Gáboron minden punk-kellék megtalálható:⁴⁸ torzonborz frizúra, szaggatott és összefirkált póló, szegecsekkel díszített bőr karkötő, egy nyakkendő (amely nem melleleg a kispolgári jóvágású megjelenés alapdarabja), biztosítótűkkel díszítve, és *Magyar Hírlappal* (és ha szemem nem csal, Gorbacsov fo-

⁴⁴ Oltai Kata (2019): „A nadrág szarát pedig fel kell hajtani: a fiatalok énstilizálási eljárásai: csövesek, protopunkok, punkok”. In: *A Petőfi Csarnok. Ifjúsági kultúra és szabadidőpolitika, 1985–1993*. Rózsavölgyi, Budapest. 98–111.

⁴⁵ A kispolgári konfekcióruházatot a korábbi szubkulturák is elvetették. A hippik a bő szarú farmernadrágjaikkal, a rockerek a hosszúra hagyott ún. Rákóczi-frizurájukkal valamelyes szembentek a közízléssel, ám a csövesek, majd a punkok voltak azok, akik ezen a téren igazán felhívták magukra a figyelmet. A punk divat rövid, de merev szótára a szocialista tábor társadalmi közegében is hamar párosult külső értékítélettel, a kinézet tettként való felfogása állandó megfigyelést, iskolások esetében pedig megrovást vont maga után. („Az elengedhetetlen kellékének számító láncokat is léptenyomon otthon felejtette, s így az utóbbi hetekben egyetlen igazgatói intőt sem sikerült besoroznia gyűjteményébe.” Pozsonyi visszaemlékezése Kopasz becenevű társának esetére, i. m. 78.)

⁴⁶ Csörsz István: i. m. 113.

⁴⁷ Uo. 198–199.

⁴⁸ Ezt természetesen nem úgy kell érteni, hogy ezek hiányában nem volt valaki punk. A legtöbb nem beállított felvételen a kócos, festett haj és a bőrkabát dominál.

tójával) kidekorált nejlonnadrág, amihez egy kiszolgált tornacipőt húzott. Rupaszov Tamás öltözete ennél valamivel visszafogottabb: a szégeses karkötő, az összefirkált póló, a tornacipő és a kócos frizura közös bennük, ám a konfekciózakó, illetve a hajtókéjára tűzdelt kitűzők és a menthetetlenre koszolt fehér vászonnadrág egyfajta elegáns punk kiállást kölcsönöz a viselőjének. Hozzá kell viszont tenni, hogy a felvételek beállítottak, afféle imázsfotók, amik ugyan az együttes tagjainak hangulatát adják vissza, ám nem mentesek egyfajta pózolásról.

1. kép: A Trottel punkzenekar tagjai 1982-ben az Ikarus Művelődési Ház előtti cukrászda mellett (Ma Ancsi Cukrászda, Margit utca) (Urbán Tamás fotója)
(Forrás: Fortepan / Urbán Tamás – 125755.)

A punkok környezetének bemutatására szintén Urbán Tamás tett kísérletet az óbudai Flórián téren, az *Ifjúsági Magazin*nak 1982-ben készített fotósorozatával (2. kép), amelyeken divatosan öltözött, minden szükséges kelléket felvonultató fiatalok láthatók, akik az épülő Szőlő utcai Faluház előtt hagyott csatornacsövekkel pózolnak. Bár e szubkultúra kultikus fotóinak számítanak, a fotókon kevés a természetesség.

Bánkuti András ellenben a saját közegükben fotózta a punkokat, így történhetett, hogy többszöri „puhítás” után beengedték a Fater klubba, ahol „természetes megvilágításban” kapta lencsevégre a fiatal lázadókat, köztük igen sok lányt (3. kép). A punk alaptézise, az egész világ tagadása a hagyományos férfi és női szerepek ellen is irányult; az arc-, haj- és körömfestést a fiúk is gyakorolták az önkifejezés eszközeként. Az erős, az arc természetes vonalait nem követő, meghökkentő, szinte színpadi smink viszont a felvételek tanúsága szerint inkább a lányok eszköze volt.

2. kép: *Fiatalkorú punkok a Flórián téren a Kórház utcánál (Urbán Tamás fotója)*
(Forrás: *Fortepan /v/ Urbán Tamás – 125247.*)

3. kép: *A Fater klub látogatói, valamikor 1981 és 1983 között (Bánkuti András fotója)*
(Forrás: <https://bankutiandras.hu/pt-portfolio/punks>)

Emellett érdekes felfigyelni arra, hogy a korábbi korszakok szubkultúráihoz képest szinte teljesen eltűnt a szakáll, a bajusz stb., és a haj is erősen megrövidült. Mindenképpen kócos, de ekkor már megjelent a klaszszikus ún. punk-frizúra (ilyen hajjal így látható például Zétényi Zoltán

az 1983. február 19-i CPg-s csirkedaráláson készített felvételeken Haska Béla, az együttes énekese): a közepén hosszúra hagyott, oldalt (természetesen saját kezűleg) rövidre nyírt haj. Általános jelenségnek tekinthető a taréj-viselet, amit cukros vízzel, tojásfehérjével, de akár tapétaragasztóval vagy szappan segítségével állítottak a megfelelő pozícióba.⁴⁹ A legáltalánosabb, szinte statement darabja a punk-külsőnek mégis a bakancs. Ugyan a bemutatott fotók többségén nem hangsúlyos, az évtized derekától viszont teljességgel elengedhetetlen volt a viselete. „*A ranglétra legalsó fokán álltak az MHSZ-bakancsban lázadók*⁵⁰ [...] Középtűt helyezkedtek el a rendőrségi, tiszti, vagy egyéb darabok. [...] No, és legfőleg álltak azok, akik Martens-bakancsot hordtak” – írja Pozsonyi Ádám, aki, úgy sejtem, nem egyedül, erősen megkérdőjelezte a Martens-bakancsok létjogosultságát, hiszen túl jó minőségűek és túl márkások voltak egy valódi punk számára. Ennél már csak a cipőfűző színe volt fontosabb. „*A fűző színe fehér!*” – jelentette ki ellentmondást nem tűrően Pozsonyi Ádám, de sokan hordtak piros vagy kék cipőfűzőt is. Ezeknek mind megvolt a maguk szimbolikája: pirosat állítólag a baloldaliak vagy anarchisták hordtak, fehérét a jobboldaliak vagy skinheadek⁵¹ stb. A cipőfűzők színe inkább találgatások táptalaja, mintsem egy szabály, hiszen miért is kellene valakinek a cipőfűzőjét jelzéseként használnia, amikor már az egész ruházata efféle jelzés? Mindenesetre a téma szerzteágazó szimbolikájának felfejtése további kutatásokat igényel, amelyekben a történettudomány mellett az etnológia is részt kérhet magának.

E bonyolult kódrendszerű punk-körökben, ahol soha le nem fektetett, ám mégis létező előírásoknak kellett megfelelni,⁵² a nyolcvanas évek közepén megjelentek az ún. vasárnapi punkok vagy new punkok, aki csak stílus kedvéért öltötték fel a leopárdmintás ruhát, a könnyen ki- és bethetető hamis biztosítótűket, akik a szórakozóhelyek mosdóiban öltötték fel a bulinak megfelelő öltözetüket és végül ennek a rétegződésnek a hatására már nem beszélhetünk egy önálló és homogén stílusról. A punk divatként való felfogása és a szcena növekedése, (más vélekedések szerint felhígulása) ekkortól kezdődött meg, és mára – összhangban a külföldi tendenciákkal – a legszélsőségesebb formáit öltötte a punk a mindennapi életben.

⁴⁹ Pozsonyi Ádám: i. m. 33–34.

⁵⁰ Sok leleményes punk a barna színű MHSZ-es bakancsát fekete cipőpasztával kente be, így érve el az áhított fekete színt. A lábbeliről ezenkívül a felső csatsort illet eltávolítani. Uo. 27.

⁵¹ Szapu Magda (2009): „A fiatalok önazonosító és megkülönböztető jelei, szimbólumai az öltözködésben”. In: *Öltöztessük fel az országot! Divat és öltözködés a szocializmusban*. Argumentum – Budapesti Történeti Múzeum – 1956-os Intézet, [Budapest]. 218–220.

⁵² Részben vagy egészben. Hiszen a bőrkabát alatt olykor kötött pulóver és kordbársony nadrág is feltűnt.

Ugyan vitatható, hogy a punkok forradalma lezárult-e 1984-ben, de kétségtelen, hogy egy olyan, példa nélküli mozgalom szállt alá, amilyen-nel azóta sem találkoztunk. A társadalmi közeg és a gazdasági együtt-hatók miatt a fiatalok egy csoportja számára egyre inkább az vált egyér-telművé, hogy a rendszer velejéig romlott, s ennek ők maguk voltak a bizonyítékai. A punkok jelentősége hazai szinten, úgy érzem, még fonto-sabb volt, mint a nyugati kultúrákban, hiszen mozgalmuk nem vákuum-ban, hanem nyomás alatt keletkezett. Az a tény, hogy egyesek a külsejük-vel és süket fülekre találó üvöltésükkel szembeszálltak a nyolcvanas évek rendszerével, mert az nem viselte el azt, ha valaki kilógott a sorból, szá-momra, és úgy érzem, sokak számára, ha nem egy az egyben követendő példa, de megfontolandó lehetőség. A punkok láthatóan hittek a külön-véleményben, amit a különbözős- és önazonosság megélésével, egy kö-zösségként mutattak ki. Az üzenték, hogy igenis joga van az emberek-nek különbözni.